

Шарова Т.М.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
і зарубіжної літератури
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького;

Ісаченко Є.С.

студентка 4 курсу
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ХУДОЖНІЙ ДИДАКТИЗМ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

В історію літератури Г. Квітка-Основ'яненко увійшов як фундатор нової української прози і визначний драматург. Його творчість припадає на 10-40-ві роки XIX століття: часи активізації громадсько-культурного життя, посилення процесу формування національної культури й літератури. В цей час зміцнюється ідея наближення інтелігенції до народних мас. У літературі відбувається ряд важливих змін, що пов'язуються з остаточним входженням української художньої свідомості до загальноєвропейського культурного процесу. Зростає тенденція до широкого охоплення й реалістичного відображення життя у всій його складності й суперечностях. Одним із найголовніших принципів діяльності свідомої частини суспільства стає ідея служіння народові, яка живить боротьбу за демократизацію культури, реалізм і народність літератури.

Дослідженням творчості Григорія Квітки-Основ'яненка займалися М. Возняк, Д. Чижевський, Д. Чалий, С. Зубков, І. Ільєнко, О. Гончар, Є. Вербицька; у 90-х роках XX ст. – М. Турчин, В. Трофименко, Л. Горболіс, Л. Ковалець. Свого часу велику увагу літературній діяльності письменника приділяли В. Белінський, Є. Гребінка, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко, М. Сумцов.

Вивчення художнього дидактизму Квітки заслуговує на увагу і є сучасним у будь-який час ще й через те, що тема сім'ї була, є і буде важливою доти, доки існуватиме людське суспільство. Численні наукові праці, критичні матеріали про творчість письменника майже не висвітлюють цієї проблеми як окремого аспекту прози Г. Квітки-Основ'яненка.

Розпочавши епоху в прозі в новій українській літературі, Г. Квітка-Основ'яненко дав могутній поштовх для її розвитку та на багато років визначив її особливості. Як справедливо зазначив С. Зубков, письменник у своєму художньому розвитку «пройшов складний шлях від традицій російської сатири XVIII століття до викривального реалізму гоголівського типу, ускладненого в ранніх творах просвітельським дидактизмом і особливостями карамзінської естетики» [1, с. 363].

Дійсно, творчість Квітки-Основ'яненка насичена моралізаторськими повчаннями і густо забарвлена рисами доброзичливого дидактизму. Ця тенденція зумовлена особливостями світосприймання Квітки, його життєвими переконаннями. Гуманізм,

бажання дапамогі народаві покращыць сваё жыццё і почуття бацьківскай турботы змушвалі Квітку звяртацца ў сваіх творах да пэўных педагагічных прыёмів, власцівых жытійнай літаратуры і творчасці Г. Сковороды. Майже ў кожным сваёму творы Квітка-Основаўняенка намагаецца падаць якуюсь мораль, карыснае павчання, што, на думку Зубкова, «значна відрозніае яго ад романтиків, для якіх поезія ё самоціллу [1, с. 6].

Творы Основаўняенка, насычаны хрысціянскімі павчаннямі або проста зверненням да хрысціянскай рэлігіі. Так, напрыклад, він засуджуе адружэння героів павісті «Конопска відьма» (1836) за тэ, што вони звернуліся за дапамогаю да відьмі. Тут выяўляецца виховна мета Квітки – відвернуці народ від забобонных вчінків, заохочуваці яго пакладатися на «божу волю».

В оповіданнях «Мертвецкый Великдень» (1834) і «От тобі й скарб» (1834) у змалюванні пека майстерно падаю рэзноманітні катэгорыі «грэшнікі» і пакарань у зв'язку з іх залучэнням: забіякам «зараз кулакі павідпадаюць і рукы скандзюбіць у тры погібелі» [2, с. 159].; у цокотух і щебетух у роті квакаюць жабы, або вони сваім терчанням горобців лякаюць; жінок, які, палюблялі «мужыка вчыці» караюць не адным пакаранням: в язык «жаба ввіп'ється, а рукы поскорчуе так, што й коваль молотом не порозправляє» [2, с. 167], жевчыкі, што, зітхаючы, абдурывалі дівчат і чужых жінок сваім оханням, «тепер роздмухуюць вогонь у печах» [2, с. 184], марнотратныкі бацьківскаго добра «трощать дрова» [2, с. 186], кывухы і моргухы «підвішэні за плахты і спідныці, мов флюгер, показуюць напярэм вітру» [2, с. 188], а ті жінкы, што змушвалі чоловіків на останні гроші купуваты абнвы, «замість опудала стырчать на городі» [2, с. 192].

Провына грэшніків у Квітки вызначаецца з пазыціі народнай моралі й етыкі. А оповідання «Перекотыполе» (1840) загалом підпарадкаванэ хрысціянскай настанові – бог «не потерпыць, щоб яке злее діло так і минулося» [2, с. 308]. С. Зубков навіць вважае, што цэ пазначылося на художнасці твору: «Майстерныі опис грозы багато втрачае від того, што вона теж мала сымвалізаваты перэдввіста «божой кары» вбывці» [1, с. 23].

Своерідныі аналіз хрысціянскаго дыдактызму в творчасці Основаўняенка дав П. Куліш: «Або він натякае на хрысціянскы догматы, як у примырлівому акорді «Марусі»: «...Дай, Господы млыосердныі, щоб ты там (в іншому світі) знайшов свою Марусю», чы на хрысціянску мораль, як у «Щырій любові»: «Я сповныла самыі святышыі закон Його (Бога): душу мою положила за мого друга, щоб відвернуці від нього горе!..» Або в «Перекотыполі»: «Так-то суд Божыі не потерпыв неправды: і хоч як кінці былі захованы, так Бог об'явыв» [3, с. 278].

Мытець підкреслюе, што мораль Квітки майже выключно загалнолюдська. Але іноді «він «псуе» оповідання, переборщуючы, як у «Добре робы...» та в багатыох місцях іншых оповідань...» [3, с. 278].

У сваіх творах Квітка зачіпав рэзныі стороны саціально-духовнаго буття селянства. Дыдактычна настанова аавора змушувала яго вступаты проты марновірства й забобонів, несправедлывосты і алогічнасці жытцевых явыщ, выявів, жорстокосты, дуросты, брехлывосты, спыраючысь на прыклады й факты, почерпнуты з навколышнього, добра знайомого чытачеві жытця. Так, напрыклад, в павісті «Сердешна Оксана» Квітка у сваіх эмоційных зверненнях до Оксаны, в засудженні ставлення адносельчан до пократкы, немовбы прагне перебороты патрыархальну жорстокысть затурканых і забобонных селян, пробудыці в ных спывчуття до всых, кого в жытті спыткало горе – нехай і чэрэз власну нерозважлывысть. А в «Мертвецкому велыкодні» пысьменнык выко-

ристовує фантастичний сюжет для повчального висновку – от до чого ся горілочка доводить. Повісті «Добре роби, добре й буде» і «Божі діти» покликані репрезентувати обов'язкове винагородження добродетельності, хоч деякі критики закидають їм нереалістичність і чересзірну ідеалізацію.

Неодноразово у своїй творчості Квітка торкається проблеми виховання. Так, наприклад, у ранній повісті «Ганнуся» (1832) він зіставляє дві системи виховання – Ганнусі у чужих бідних людей та її матері в поміщицькому середовищі, що недвозначно виявляє письменницькі симпатії, «постає, як дві форми буття – трудового і паразитичного» [1, с. 24].

Продовжуючи тему «дворянського» виховання, Квітка створює ряд викривлених цим вихованням образів дітей Халявських у романі «Пан Халявський». Не залишається поза увагою Квітки і проблема «батьків і дітей». Мріючи забезпечити гармонійне співжиття різних поколінь, письменник намагається повернути і тих і інших до патріархальних звичаїв. У своїй творчості Основ'яненко створює позитивних героїв як взірць для наслідування – вони видатніші в своєму середовищі красою, розумом, працьовитістю, духовний світ їх простий, природний, поетичний; почуття незмірно глибокі; діяльність хоч і не виходить за межі простого трудовничого життя, але підкреслює їхнє благородство, високу моральність.

Вся творчість Квітки-Основ'яненка спрямована на викриття негативних рис людського характеру, вад суспільного життя, на піднесення гідності і добродетельності, духовності і моральності на виховання свого читача в дусі народних традицій і загальнолюдських цінностей. «Звернення до життя народу, увага до внутрішнього світу й високих якостей простого люду, намагання проникнути в його душу, виняткове знання народної творчості, побуту й мови. Вдале використання етнографічних матеріалів, тверда впевненість у славному майбутті рідного слова, свідомо участь у російському літературному процесі визначили його місце в історії красного письменства» [1, с. 22].

Постать талановитого, самобутнього письменника Г. Квітки-Основ'яненка належить до суспільно-культурних явищ великої ваги. Видатний представник української літератури дошевченківської доби, відомий і популярний у часи М. Гоголя, О. Пушкіна, В. Белінського драматург і прозаїк, він увійшов у літературу в період великих суспільно-політичних зрушень і став безпосереднім учасником формування національної культури і нової української літератури.

Творчість Г. Квітки-Основ'яненка відзначається художньою різноманітністю, новаторством. Завдяки майстерному використанню пісенної образності, фольклорних форм, народної лексики Квітка-Основ'яненко вніс у прозу ліричний, поетичний струмінь, що на багато десятиріч визначило характерний стиль української прози.

Література

1. бков С. Перший класик української художньої прози / С. Зубков. – К.: Дніпро, 1987. – С. 5-25.
2. Квітка-Основ'яненко Г. Твори: [у 7 т.] – Т.1. / Г. Квітка-Основ'яненко. – К.: Наукова думка, 1981. – 384 с.
3. Куліш П. Григорій Квітка і його повісті // Історія української літературної критики і літературознавства: [хрестоматія]: [у 3 кн.]. – [кн.1] / [упорядн. М.Федченко, М.Павлюк] / П. Куліш. – К.: Либідь, 1996. – С. 278-293.